

HET ARCHITECTUURRAPPORT

Op 25 mei 1983 hield 'Albertus Perk' een druk bezochte ledenavond, welke gewijd was aan het *Architectuurrapport van de gemeente Hilversum*. Mevrouw Verdegaal, onze voorzitter, heette de aanwezigen welkom en introduceerde de sprekers. Zij begon met de gemeente te complimenteren met het rapport. Zij noemde het een mooi stuk werk dat een unieke verzameling gegevens bevat. Het rapport is meer dan een opsomming van belangrijke panden. Het moet als basis dienen voor een gedachtenwisseling over de vraag: Wat moeten wij met Hilversum verder aan, hoe willen wij dat het er in de toekomst gaat uitzien en wat moeten wij van het oude Hilversum bewaren om het hier een beetje aardig en leuk te laten blijven.

De gemeente wil graag zo veel mogelijk burgers bij de bestuursvorming betrekken, het is daarom belangrijk dat degenen die van de inspraak gebruik willen maken over zo veel mogelijk informatie beschikken, op basis van welke zij hun argumenten zo nauwkeurig mogelijk kunnen formuleren. Het leek 'Albertus Perk' dan ook zinvol om, als voorbereiding op deze inspraak-avonden een bijeenkomst te beleggen. Er werden drie sprekers uitgenodigd: de heren R. de Jong, H.B. Ganzeboom en P. Nijhof.

Als eerste kreeg het woord Drs. R. de Jong, het hoofd van de kunsthistorische afdeling van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg. Hij begon met op te merken dat hem de opzet van het rapport, met een indeling in deelgebieden, een zeer goede leek. Echter, een historische analyse van zo'n deelgebied zou een duidelijker antwoord hebben kunnen geven op de vraag wat kenmerkend is voor zo'n deelgebied, dan de min of meer stedenbouwkundige analyse die nu is toegepast. Niet duidelijk wordt dat er twee hoofdstromen waren in de periode ná 1874, namelijk de ontwikkeling tot forensendorp en de ingrijpende industrialisatie die onder meer ook weerspiegeld werd in de bouw van arbeiderswijken.

Ontwikkeling monumentenzorg in Nederland

Pas sedert een honderd jaar is er in Nederland sprake van een groeiend besef van monumentenzorg. Het duurde tot 1961 voor er eindelijk een Monumentenwet kwam (overigens ter vervanging van een veel andere Voorlopige Wet). De na het in werking treden op gang gekomen inventarisatie resulteerde in meer dan 43.000 Rijksmonumenten in 1983. Verder werden beschermde stads- en dorpsgezichten ingesteld. Daarbij traden al snel verschuivingen op. Niet zozeer het beeld als wel de structuur, het stedenbouwkundig ensemble, krijgt meer en meer de aandacht. En opeens is daar ook het besef

dat niet allen datgene dat (globaal) vóór 1850 is gebouwd waardevol is, maar dat ook de bouwkunst tussen 1850 en 1940 buitengewoon fraaie en belangwekkende uitingen kende. Hilversum is daarvan een goed voorbeeld.

De voorgenomen bestuurlijke decentralisatie bedeeft echter wat betreft de zorg voor het monument een zware taak toe aan de gemeenten. Niet alleen de zorg voor de 'erkende' monumenten, maar ook de initiatieven voor het aanwijzen van nieuwe monumenten komen bij de gemeenten te liggen - waarbij de ene gemeente daartoe beter is uitgerust dan de andere. Deze problematiek plus de veranderende inzichten betreffende de vraag: Wat is een monument, is zoals men begrijpt uitgebreid onderwerp van discussie op overheidsniveau. Er moet een systeem komen dat het mogelijk maakt afgewogen beschermingen in Nederland te plegen. De vraag is nu, hoe gaat men monumenten indelen: per architect, maakt men een indeling in perioden, zeg van 50 jaar, of pakt men het klassiek aan: vanuit de stijlbenadering? Weer een andere methode zou zijn een beoordeling per categorie, per groep, dus stadshuizen, boerderijen, fabrieken etc..

Het Hilversumse Rapport

Recapitulerend kan worden gezegd dat het rapport, of beter 'werkdocument', in de eerste plaats een schets

is van de ruimtelijke ontwikkeling van Hilversum, vervolgens een uiteenzetting over architectuurstromingen en last but not least een karakteristiek van de verschillende woonhuistypen. De bruikbaarheid is sterk vergroot door het toevoegen van een lijst van bouwkundige termen, een overzicht van de reeds op de Rijkslijst voorkomende monumenten, en registers op straat en architect.

Toch is het, zoals eerder opgemerkt, spijtig dat nergens de historische dimensie aan de objecten werd toegevoegd. Maar dat zal zijn oorzaak wel vinden in de beperkte tijd die de uitvoerders van het onderzoek tot hun beschikking hadden. De in drie categorieën ingedeelde monumenten werden beoordeeld volgens vijf criteria, te weten: oriëntatie, architectonische stroming, gaafheid, historisch kader en representatie. Zo'n indeling in categorieën heeft voordelen, maar ook nadelen. Men zou zich kunnen voorstellen dat men meent dat, omdat de laatste categorie zeer omvangrijk is, er daar wel een aantal kan vervallen. Bovendien doet een dergelijke indeling geen recht aan de ensembles.

Wat is kenmerkend

De spreker besloot zijn betoog met een aantal vragen. Waaruit blijkt, zo vroeg hij zich af, dat Hilversum zich vanaf 1874 is gaan kenmerken als forensendorp, als industriedorp en, zij het in mindere mate, als

omroepstad? En daarbij komt: kan Hilversum wel zo los gemaakt worden van zijn omgeving? Een goed voorbeeld van een regionale benadering vindt men in de in 1981 verschenen bundel van de Stichting Tussen Vecht en Eem 'Jongere architectuur en Monumenten in het Gooi'. Een andere vraag is, wat gaat er gebeuren met de 15 ensembles en 11 buurten waarover het rapport spreekt? Beleidsvariant C maakt niet duidelijk op welke wijze deze zijn geselecteerd. Bovendien gaat de monumentenverordening uit 1982 in het geheel niet in op ensembles of buurten. Voorts zou de spreker nadere inlichtingen willen hebben over de aanwezigheid van objecten uit de tijd van de textielnijverheid, welke als monument van bedrijf en techniek zijn aan te duiden, daarbij niet alleen denkend aan gebouwen, maar ook aan inventaris.

Tenslotte zou Drs. De Jong het oeuvre van Dudok nog eens afzonderlijk op zijn beschermenswaardigheid onderzocht willen zien.

Vervolgens was het woord aan Drs. H.B. Ganzeboom van het Sociologisch Instituut der Rijksuniversiteit Utrecht, die uitgaande van zijn onderzoek naar 'Beleving van Monumenten' (in Utrecht) de Hilversumse situatie bekeek.

Drie vragen

Evenals de heer De Jong had ook deze spreker een aantal vragen. In de eerste plaats vroeg hij zich af of in de discussienota het beschermen van gebouwen of monumenten in het algemeen, niet wat al te veel gelijk gesteld wordt met het beschermen van individuele gebouwen of eventueel grotere, maar nog steeds individuele ensembles (meestal volkswoningbouwprojecten). Men kan zich niet aan de indruk onttrekken dat de door de gemeente voorgestelde beleidsvariant C een nogal ruime variant is, waarbij bij wijze van spreken de krenten uit de Hilversumse pap zijn weggepikt. Men koos een aantal gebouwen en zei: "die moeten blijven staan. Er komt een lijst van waardevolle gebouwen en ensembles en daarvan wordt, als alles loopt zoals voorzien, besloten dat zij tot in eeuwigheid zullen blijven staan waar zij nu staan, en Hilversum zullen blijven sieren." Een paar feiten worden vastgelegd en wat er verder aan ontwikkeling mogelijk is, moet daar maar rond omheen plaatsvinden. — Deze aanpak heeft als voordeel dat de hoogtepunten van de architectuur bewaard blijven en dat de bescherming die zij genieten zich vaak ook uitstrekt tot de omgeving. Het kunnen soms hardnekkige vestigingen zijn tegen oprukkende legers, die kaalslag en reconstructie voorstaan. Toch heeft zo'n 'krentenbeleid' ook een nadeel, dat volgens de spreker met name in Hilversum acuut is, namelijk

dat het geen rekening houdt met de waarde van het samengestelde geheel. Het stratenpatroon van Hilversum, dat duidelijk de oorsprong van het dorp weerspiegelt, is daarvan een voorbeeld. Een ander punt is de bebouwingsdichtheid. Weliswaar wordt deze in het rapport nadrukkelijk aan de orde gesteld, echter is het niet geheel duidelijk welke voorzieningen zullen worden getroffen om dit soort waarden veilig te stellen. Scherp gesteld kan men zeggen dat een individueel gebouw, al heeft het drie sterren, van beperkt belang is (tenzij het natuurlijk een organisch onderdeel is van de buurt waarin het staat). Veel belangrijker voor de kwaliteit van het stadsbeeld als zodanig, is eigenlijk dat voorkomen wordt dat Hilversum dichtgroeit en vol wordt gezet met hedendaagse gebouwen, die de moeite van het aankijken niet waard zijn en dat ook nooit zullen worden.

De tweede vraag die de spreker zich stelde was of de voorgestelde variant niet inhoudt dat Hilversum te veel hooi op zijn vork neemt. Het komt erop neer dat men een vertienvoudiging van de te beschermen objecten nastreeft. Een probleem zal ongetwijfeld zijn het geringe enthousiasme van vele eigenaren van de betreffende panden voor een plaatsing op de lijst. Dat een pand nooit effectief zal kunnen worden beschermd zonder medewerking van de eigenaren spreekt vanzelf.

Nu kan die medewerking weliswaar bevorderd worden door het verstrekken van restauratiesubsidies, maar dat is in deze tijd vrijwel onmogelijk. Trouwens beleidsvariant D geeft al aan dat er slechts geld is voor zeven objecten. Daar is dan nog niet eens Hilversums belangrijkste monument bij: Ziekenhuis Zonnestraal. Spreker meende dat er naar een gelukkiger evenwicht gezocht moet worden tussen de haalbaarheid van de plannen en het nuttig effect ervan. Met name in de sfeer van de neo-stijlen en de nieuwe bouwkunst zou hij liever wat meer terughoudendheid betrachten. Bekeken zou moeten worden in hoeverre objecten landelijk gezien een belangrijk voorbeeld van een bepaalde stijl zijn.

De derde vraag die het rapport bij de spreker opriep was of het waarderingsstelsel van drie categorieën niet wat al te grof is. Zo zijn dingen bij elkaar komen te staan die niet echt bij elkaar horen. Er zijn in Hilversum twee gebouwen die van meer dan lokale betekenis zijn, van internationale betekenis zelfs, namelijk het stadhuis van Dudok en Zonnestraal van Duijker. Deze verdienen de hoogste waardering als te beschermen object, overigens niet alleen van de gemeente Hilversum, maar ook van het Rijk.

De beleving van monumenten

Het architectuurrapport is buitengewoon interessante lectuur. Het is eigenlijk een les in jonge architec-

tuurhistorie. Het is echter de vraag of dit het publiek aanspreekt. Voor het publiek is de eerste vraag niet of het gebouw een bijzondere oriëntatie heeft, of tot een bepaalde benoembare architectonische stroming behoort, of dat het nog gaaf aanwezig is, of dat er een zinvol historisch kader voor is en of het object een bepaalde Hilversumse situatie representeert - de vijf criteria voor het onderzoek - maar eenvoudigweg of het wel 'mooi' is, of het dus voldoet aan het criterium 'schoonheid', zoals de monumentenwet dat noemt. Nu zal een aantal van de geselecteerde gebouwen wel aan dit criterium voldoen, en ook is schoonheid geen vastliggend begrip. Bovendien kan de smaak van het publiek worden ontwikkeld. Toch moet men er rekening mee houden dat waardering van monumenten bij het publiek in wezen een heel oppervlakkige, een aan de oppervlakte liggend verschijnsel is. Met name betwijfelde de spreker of de grote hoeveelheid bouwkunst van na 1920, die men wil beschermen, het publiek zal aanspreken. Hij illustreerde dit met een van de resultaten van het onderzoek naar beleving van monumenten bij de bevolking van Utrecht. De Utrechtse schouwburg bijvoorbeeld, een fraai Dudok-gebouw, kreeg een zeer lage waardering, evenals de wijken die gebouwd zijn in de stijl van de Amsterdamse School of de Nieuwe Zakelijkheid. Er is slechts een minderheid van het publiek dat de noodzaak van bescherming van zulke gebouwen inziet en meent dat de overheid daar

geld aan moet besteden. Dat de waardering voor jonge monumenten toeneemt, wanneer men meer kennis heeft van bouwkunst is een feit. Spreker voorspelde echter dat wanneer hij zijn Utrechtse ervaringen naar de Hilversumse situatie zou verplaatsen, ook hier zou blijken dat de voorkeur voor vertrouwde en traditionele elementen een belangrijke rol zal spelen.

De beleidsvariant A, die een heel duidelijke keuze is voor de jongere bouwkunst, zal de bevolking beslist niet aanspreken. Waarschijnlijk echter hecht een doorsnee Hilversummer wel sterk aan de bescherming van juist de oudere restanten. Een schitterend gerestoreerde Gooise boerderij in het centrum zal zeker meer waardering krijgen dan het koste wat kost handhaven van de roede-indeling van een twintigjarig volkswoningbouwproject. Dat wil ook weer niet zeggen dat aan deze traditionele krachten moet worden toegegeven, het monumentenbeleid mag best wat vooruitlopen op smaakontwikkeling en die zelfs bevorderen. Het is echter wel een gegeven om rekening mee te houden.

Tot zo ver de heer Ganzeboom. de rede van Drs. P. Nijhof en een samenvatting van de discussie vindt U in de volgende aflevering van 'Eigen Perk'.